

Prikaz

Rukopis primljen 16. 1. 2015.

Prihvaćen za tisak 21. 1. 2015.

Jasmina Vojvodić*jasmina.vojvodic@ffzg.hr*

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Hrvatska

Vizualizacija jezika

Prikaz knjige Bogdanke Pavelin Lešić *Vizualna obilježja govorenoga jezika* Zagreb, FFpress, 2013.

Knjiga *Vizualna obilježja govorenoga jezika* Bogdanke Pavelin Lešić pruža uvid u naslovljenu problematiku i to s motrišta suvremene jezične znanosti, kako navodi autorica u *Uvodnoj bilješci*. Knjiga je nastala na temelju autoričina dvadesetogodišnjega znanstvenog promatranja statusa i uloge tjelesnoga pokreta u govorenom jeziku kroz analizu audiovizualnom tehnikom snimljenih usmenih interakcija licem u lice na francuskom i hrvatskom jeziku. Usporedba dvaju jezičnih sustava, francuskog i hrvatskog, bitno je obilježila knjigu i ponudila brojne primjere, a nerijetko se u tablicama, slikovnim primjerima, fusnotama ili u zagradama u samome tekstu navode hrvatski, francuski (ponekad i engleski) termini za pojedine tjelesne pokrete koji prate govor.

Lingvist bi se po svoj prilici uvijek rado htio pozvati na znakovite i prepoznatljive biblijske riječi iz Ivanova evanđelja: "U početku bijaše Riječ. I Riječ bijaše kod Boga. I Riječ bijaše Bog." (Iv 1). Stvaranje svijeta preko riječi temelj je bilo kojega početka. Preko riječi sve postaje i bez nje ničega nema. Ali za izgovaranje riječi potreban je pokret, i "njegove akustične i njegove vizualne slike proizlaze iz pokreta – zvuk je tek jedno obličje pokreta u jeziku". Dok se ne dogodi pokret, ne može se dogoditi ni riječ. Knjiga Bogdanke Pavelin Lešić ističe važnost izgovorene riječi i dodaje da je njezino značenje pojačano, a ponekad u potpunosti shvaćeno, tek uz gestu koja tu riječ prati. U komunikaciji, čak na elementarnoj, svakodnevnoj razini, izrečena govorena poruka mora biti zalihosna. Do sugovornika moraju doći sve razine izgovorene poruke, među kojima je vizualna perceptivno posebno važna. Naglašavajući važnost vizualizacije govorenoga jezika, autorica se koristi terminom "posturomimogestualnosti", skraćeno PMG. Taj je termin preuzela iz knjige *La*

communication non verbale (1984) francuskih autora Jacquesa Casniera i Alaina Brossarda. Termin se spretno uklopio u hrvatski jezični prostor za označavanje svih manifestacija kao što su držanje tijela, pokreti ruku i čitavoga tijela, izrazi lica, igre pogleda i dodira. Autorica se u svojoj knjizi poziva i na dosadašnja istraživanja u Hrvatskoj, posebice na istraživanja Petra Guberine, koji je još 1939. godine istaknuo važnost vizualnih obilježja govorenoga jezika, kao što su mimika, pokreti i položaj tijela, a svrstao ih je zajedno s intonacijom, ritmom, intenzitetom, stankom, rečeničnim tempom i situacijom u neleksikološka jezična sredstva ili vrednote govor(e)noga jezika.

U prvom poglavlju *Razgovorne geste i usmena jezična djelatnost* autorica daje kratak pregled prijašnjih doprinosa u istraživanju gestualnosti, napominjući da je u tim istraživanjima bilo poteškoća u proučavanju usmenog diskursa zbog nedostataka primjerene tehnologije. Razvojem audiovizualne tehnologije od druge polovice dvadesetoga stoljeća porastao je i interes za proučavanjem svih vizualnih manifestacija govorenoga jezika. U potpoglavlju *Status razgovornih gesta u jezičnoj djelatnosti* Bogdanka Pavelin Lešić tvrdi da je jezični sustav jedan od nositelja sveukupne jezične djelatnosti. Moglo bi se, onako lotmanovski, reći da autorica brani semiotički sustav na tragu najjačih semiotičara. Iako autorica ne zadire u umjetnički iskaz (književnost, kazalište, film), ona navodi bitna obilježja vizualizacije usmenoga iskaza koje možemo primijeniti u bilo kojem umjetničkom iskazu. Posebice tu mislim na tročlanu strukturu govornog čina (lokucijska, ilokucijska i perlokucijska), jer nam način iskazivanja govornika daje bitnu informaciju i dopunjuje (ili čak nadvisuje) predmet iskaza. Ton i gesta tijekom govora bitno obilježavaju govor, dok u "drugotnim modelativnim sustavima" (Lotman, 2001) ili nadgradnjama na prirodni jezik, oni postaju dopunska ili najvažnija informacija.

Drugo poglavlje nosi naslov *Silingvističke i amblematičke razgovorne geste* i u njemu se istražuje kako uzgovorne geste doprinose pragmatičkoj ekonomiji i zalihosti sveukupnog iskaza. Već su mnogi istraživači obraćali pozornost na razlikovanje pojedinih jezičnih sustava i mogućnost nerazumijevanja u komunikaciji. Pozivajući se na njih, ali i dodajući vlastita istraživanja, autorica postavlja pitanje jesu li (uz)govorne geste marginalan ili ključan dio plurimodalnog iskaza. Ističući važnost čitavoga gestualnog sustava, autorica se poziva na analizu videosnimaka interakcija u učionici francuskog kao stranog jezika za skupinu djece od devet i deset godina. Interakcije zabilježene snimkom su autentične jer su se

odvijale u svojem uobičajenom okružju i kontekstu te s uobičajenim sudionicima. Kratke snimke govorene interakcije licem u lice transkribirane su u plurimodalnosti svojih manifestacija (auditivnih, vizualnih, taktilnih) i pokazuju da iskaz nije linearan, segmentalan, već se sastoji i od vertikalne, suprasegmentalne dimenzije. Zaključak je cjelokupnoga miniistraživanja da "uzgovorne geste i stanke funkcioniraju u sprezi s verboakustičkom aktivnošću kao višestruke sastavnice sveukupnoga govornog procesa u određenoj situaciji".

Osim provedenoga istraživanja, autorica u drugom poglavlju navodi i geste širega konteksta i situacije, kao što su autistične geste ili geste samododirivanja poput češkanja, popravljanja frizure, odjeće i sl.; ludičke geste poput poigravanja predmetima te geste namještanja i prilagođavanja predmetima (približavanje i udaljšavanje, promjena položaja tijela i sl.). One nisu nebitne, premda pripadaju širem kontekstu komunikacijske situacije. Autorica ih posebno ne razrađuje, možda i iz razloga što su one postale prilično raširene u znanstveno-popularnim izdanjima o govoru tijela (Vidi primjerice: Allan i Barbara Pease, *The Definitive Book of Body Language*, 2004). Toj bi skupini pripadala popularna izdanja o uspješnosti u poslovanju preko učenja tehnika javnoga nastupa poput *Umijeće javnog nastupa. Osvojite govornicu koristeći se glumačkim vještinama* autora Deba Gottesmana i Buzz Maura (2006). Ovomu širem okviru komunikacijske situacije pripada i ono što je ruski kazališni redatelj i pedagog Konstantin Stanislavskij (1989) pokušavao ostvariti u radu s glumcima – stvoriti "iskrenu", "stvarnu" emociju u umjetnom kazališnom okruženju na pozornici. Položaj tijela, češkanje ili poigravanje ključem kao različiti oblici gore navedenih gesta širega konteksta, mogu se "čitati" kao nesvjesni dio glumčeva iskaza ili, što je puno značajnije, kao specifičnost dramskoga teksta i iskaza određene kazališne škole. Svakodnevna nervoza, neurotični pokreti, tikovi i sl. manifestiraju se upravo ludičkim gestama, a umjetnički iskaz (književni tekst, kazalište ili film) može to iskoristiti za jasnije i slojevitije portretiranje junaka. Prepoznavanje određenih gestualnih obrazaca na taj način omogućuje čitatelju ili gledatelju da drukčije i potpunije prati ulogu glumca ili da prati junaka kroz književni tekst. Mimika, pokreti pojedinih dijelova tijela, kretanje cijeloga tijela daju junaku u književnom tekstu ili glumcu u kazalištu ili na filmu vrlo važna obilježja. Ta su obilježja okvir određene kulture. Intenzivni pokreti tijela junaka u umjetničkom tekstu daju tom tekstu stanovitu dramatičnost te onaj tekst u kojemu pokret nosi radnju može biti lakše scenski adaptiran. Čini nam se stoga da je svraćanje pozornosti na ludičke geste čak i na ovoj razini lingvističkoga istraživanja

važno zbog snažne kulturološke obojenosti, a ono ujedno daje mogućnost ili barem dobru podlogu za daljnja istraživanja u različitim umjetničkim područjima. Lingvistička istraživanja vizualnih obilježja jezika kako u užem tako i u širem smislu velik su doprinos u proučavanju različitih razina jezika, svakodnevnog i umjetničkog, ili da se opet pozovemo na Lotmana (2001), i prirodnoga jezika i drugotnih modelativnih sustava.

Znajući da geste imaju svoju semantičku težinu koja je vrlo promjenljiva u različitim sredinama, autorica uspoređuje francusku i hrvatsku jezičnu pragmatiku preko amblematičkih gesta kao što je, primjerice, *Puna šaka brade*. Takve se geste izvode katkad neovisno, a katkad uz govor. Kod gesta toga tipa moguća je zabuna ili pogrešno čitanje za pripadnike drugog sustava. Stoga autorica preko anketiranja učenika francuskog jezika daje primjere na koji način učenici interpretiraju francuske amblematičke geste. Anketirano je 113 učenika francuskog jezika različite dobi i stupnja učenja jezika. Bolje poznavanje jezika pridonijelo je boljem poznavanju amblematičkih gesta, ali kao rezultat cjelokupnog istraživanja pokazalo se da je dob utjecala na snalaženje u interpretiranju gesta, dakle, odrasli anketirani polučili su bolje rezultate kada su bili suočeni s nepoznatim gestama.

Treće poglavlje nosi naslov *Metaforizacija i vizualna obilježja govorno-jezičnog izraza*. Prisutnost metaforizacije u gestama i riječima svjedoči da uzgovorne geste pripadaju uz riječi instrumentariju govor(e)noga jezika. U tom se poglavlju autorica odlučuje predstaviti postupak metaforizacije u kontekstu govor(e)noga jezika i razgovornih gesta, a potom na primjerima metaforizacije promatra jezik na segmentalnoj i vizualnoj, suprasegmentalnoj razini. Treba imati na umu da svaki jezik i svaka kultura, kao što smo vidjeli prije, nudi svoje vlastite modele za strukturiranje prostornih kategorija, kao i svoje vlastite modele metaforizacije na sintaktičkoj, semantičkoj i pragmatičkoj razini. Metaforizacija je proces koji podrazumijeva povezivanje dvaju pojmova iz različitih semantičkih skupina koji imaju najmanje jednu zajedničku osobinu. Autorica se u definiranju metafore poziva na Poula Ricoeura (*La Métaphore vive /Živa metafora/, 1975*). Cilj poglavlja o metaforizaciji je dvojak. S jedne strane, Bogdanka Pavelin Lešić želi istaknuti utjecaj metaforizacije na sve dijelove govora i sintaktičkih konstrukcija, a s druge strane, ona želi pokazati da metafore ne postoje samo u riječima, nego i u gestama govorenih iskaza. Autorica se u ovom poglavlju, uz Ricoeura, najviše oslanja na knjigu Georgea Lakoffa i Marka Johnsona *Methaphors We Live By (Metafore s kojima živimo, 1980)*,

autora koji su označili prekretnicu u lingvističkim istraživanjima, proučavajući metafore u jeziku s motrišta kognitivne lingvistike.

Budući da je prostor izdašan izvor metaforizacije, autorica daje primjere različitih izraza na engleskom, francuskom i hrvatskom jeziku, pokazujući time kako svaki jezik na svoj način dijeli prostor. U tome su najbolji primjeri prijedlozi, jer isti pojmovi u različitim jezicima mogu biti predstavljeni različitim prijedlozima. To je dobar uvod u razgovorne geste koje, kao i govoreni iskazi, nakon određenog vremena gube povezanost sa svojim ishodištem. Primjer je već spomenuta amblematička gesta *Puna šaka brade* za izražavanje potpunog zadovoljstva. Nekadašnja gesta zadovoljnog brisanja brade nakon dobrog obroka prerasla je u amblematičku gestu koja može biti izražena frazemom *Puna šaka brade* ili govornik u komunikaciji može naprosto pogladiti bradu, bez izgovorenih riječi, dakle, gestualno iskazati frazem.

U poglavlju o metaforičnosti uzgovornih gesta istraživanje Bogdanke Pavelin Lešić blisko je istraživanjima nekolicine zapadnih kolega poput istraživanja Davida McNeilla (*Hand and Mind. What Gestures Reveal about Thought*, 1992) ili pak onoga o čemu je pisao kolega Ivan Ivas u članku *Pokušaj klasifikacije gestovnih metafora prema iskustvenim područjima* (1991/1992), objavljenom u časopisu "Govor" te u kojemu je proučavajući televizijske snimke, objasnio metaforizaciju prostora za vrijeme političke debate. To je područje iznimno plodno za daljnji rad u proučavanju kulture jer, kako je i sama autorica navela, korištenje prostora u posturomimogestualnom modalitetu specifično je za svaku kulturu te ono po čemu je ova studija posebno vrijedna jest konstantna usporedba s francuskim jezikom, a sheme i analize u njoj nastale su na temelju proučavanja usmenih interakcija na francuskom jeziku.

Bogdanka Pavelin Lešić svojim se ranijim člancima, a sada i knjigom *Vizualna obilježja govorenoga jezika*, objavljenoj 2013. godine u izdanju FFpressa, upisuje u red važnoga segmenta istraživanja govora i gestualne komunikacije u domaćoj sredini, ali i izvan nje, posebice u Francuskoj gdje je već objavljivala svoje radove. Naoko mala, strukturirana u tri veća poglavlja s potpoglavljima i obogaćena brojnim primjerima, knjiga *Vizualna obilježja govorenoga jezika* uvelike prelazi okvire udžbeničkog priručnika i postaje poticaj za šira lingvistička i semiotička istraživanja.

REFERENCIJE

- Casnier, J., Brossard, A. (1984). *La communication non verbale*. Paris: Delachaux et Niestlé.
- Gottesman, D., Mauro, B. (2006). *Umijeće javnog nastupa. Osvojite govornicu koristeći se glumačkim vještinama*. Prev. Belmondo Miliša. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Ivas, I. (1991/1992). Pokušaj klasifikacije gestovnih metafora prema iskustvenim područjima. *Govor VIII/IX*, 1–2, 113–135.
- Lakoff, G., Johnson, M. (1980). *Methaphors We Live By*. Chicago-London: The University of Chicago Press.
- Lotman, Ju. M. (2001). *Struktura umjetničkog teksta*. Prev. Sanja Veršić. Zagreb: Alfa.
- McNeill, D. (1992). *Hand and Mind. What Gestures Reveal about Thought*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Novi zavjet*. (1988). S grč. preveo Ljudevit Rupčić. Zagreb: Kršćanska sadašnjost; Sarajevo: Pastoralna biblioteka; Duvno: Sveta baština.
- Pease, A., Pease, B. (2004). *The Definitive Book of Body Language*. Buderim: Pease International.
- Ricoeur, P. (1975). *La Métaphore vive*. Paris: Seuil.
- Stanislavskij, K. S. (1989). Rabota aktera nad soboj v tvorčeskom processe. U *Sobranie sočinenij*, T. 1. Moskva: Iskustvo.
-